

Státní bezpečnost

Politická policie, bez níž by se normalizační režim zhroutil

Prokop Tomek

Státní bezpečnost (StB) byla jedním z pilířů normalizace. V době pražského jara ovládl její příslušníky strach z důsledků pootevřené minulosti padesátých let, protože v roce 1968 se vůbec poprvé otevřeně mluvilo o tehdejšímu teroru vůči „třídním nepřátelům“. A byli také zasaženi obavou z budoucí sociální nejistoty ve společnosti, která, jak se zdálo, již nebude potřebovat služby tajné politické policie, přinejmenším ne v takové míře jako dosud. Pookupační kolaborantský režim tedy „estébáci“ většinou podporovali nikoli primárně kvůli ideologii, nýbrž kvůli osobním zájmům. Pravdou je, že po sovětském vpádu se udály i dříve zcela výjimečné jevy: Během tří let po 21. srpnu 1968 zběhlo na Západ více než padesát členů StB nejrůznějšího postavení – a komunistické

presvědčení několika dalších bylo otřeseno natolik, že s obrovským rizikem navázali tajnou spolupráci se západními tajnými službami. Takto ovšem reagovalo jen mizivé procento.

Hlavním úkolem Státní bezpečnosti, založené už roku 1945, bylo zachování moci Komunistické strany Československa. Formálně se zabývala pátráním po pachatelích trestných činů, vyjmenovaných v I. hlavě zvláštní části trestního zákona, tedy trestných činů proti republice. Záběr StB byl však daleko širší. Za normalizace – předchozí léta teď nechme stranou – se snažila sledovat a mařit, a to i za použití násilí a psychického nátlaku, všechny oficiálně neschválené a nekontrolované iniciativy v oblasti kultury, politiky, náboženství, filozofie, ekologie atd. Vše, co odporovalo aktuální politické praxi a ideologii komunistické moci, bylo považováno za protispolečenské, politické a nepřátelské jednání. StB se nezaměřovala jen na nezávislé opoziční iniciativy, na Chartu 77, underground či disent, jak se často traduje, ale sledovala dění ve všech oblastech společnosti, v oficiálně povolených organizacích, v podnicích a institucích.

Tři linie tajného aparátu

Část aparátu Státní bezpečnosti působila skrytě, s částí se mohla veřejnost do jisté míry seznámit. Aktivity skrytých, tzv. operativních součástí StB, se dělily do tří základních zájmových okruhů – tzv. linií – ve třech organizačních úrovních (centrála, kraje, okresy). První takovou linií představovala kontrarozvědka nebo též boj proti zahraničním zpravodajským službám a jejich domácím, ať už skutečným, nebo údajným, spolupracovníkům. Do této linie spadalo například i sledování cizinců, zahraničních diplomatů, kontaktů čs. občanů s lidmi či institucemi na Západě a zejména život na cizích velvyslanectvích na území Československa. Druhá linie, která tvořila hlavní agendu politické policie, měla označení „boj proti vnitřnímu nepříteli“. Tato část StB se soustředila na odhalování, sledování a likvidaci opozičních i jakýchkoliv nezávislých aktivit na území státu. Třetí linií byla ekonomická kontrarozvědka. Zabývala se sabotážemi, korupcí a možným vlivem nepřátelských špionážních služeb v hospodářské oblasti. Zde je třeba dodat, že zvláštní postavení v čs. bezpečnostních službách měla vojenská kontrarozvědka. Spojovala v sobě všechny tři linie a také prováděla vyšetřování, působila však zejména v armádě. Vedle tří popsaných linií pak stála samostatná rozvědka, která měla své rezidentury zejména na československých ambasádách v zahraničí. Sbírala politické, hospodářské i vojenské informace ve světě a snažila se ovlivňovat dění v zahraničí ve prospěch komunistických zájmů.

V rámci Státní bezpečnosti existovaly i různé pomocné útvary, pracující „na zakázku“. Jeden z nich obstarával například fyzické sledování osob a objektů (převážně hotelů a cizích ambasád). Dalším byla technická „větev“ StB, která se starala o vývoj, výrobu a používání technických prostředků pro telefonní i prostorové odposlechy, tajné filmování, fotografování, zaměřování špionážních radiostanic atd. Prováděla také tajné domovní prohlídky, nelegální cenzuru korespondence, falšování dokumentů a mnoho jiných speciálních úkolů, které usnadňovaly operativě StB práci. „Nervovým systémem“ Státní bezpečnosti pak byly útvary pro evidenci svazků (tajných spisů, vedených na jednotlivé osoby či skupiny) a pro vyhodnocování a distribuci získaných informací (moderním jazykem analytická oddělení). Pod StB spadala i ochranka stranických a ústavních funkcionářů a správa pasů a víz, aby měla tajná policie dokonalý přehled o tom, kdo chce Československo navštívit a kdo naopak vycestovat.

Mimo operativní složky působily vyšetřovací odbory StB na úrovni centra a krajů, které informace od operativy již konkrétně zpracovávaly a připravovaly „pachatele“ pro trestněprávní postih. Právě s vyšetřovateli StB jako s orgány činnými v trestním řízení se mohli občané nejčastěji setkávat. Soustředění operativy a vyšetřování do jediné organizace je také jedním z typických znaků totalitní policie. Činnost StB byla i za normalizace kontrolována a metodicky řízena sovětskou zpravodajskou službou KGB, se sovětskými „poradci“ se konzultovalo vše podstatné.

Doba počátků normalizace je totožná s obdobím pokusů o přebudování Československa ve funkční federaci. Proto přešly některé složky StB zpočátku pod pravomoc ministerstev vnitra obou národních republik. Již v polovině roku 1970 ale byly znovu téměř všechny části StB centralizovány pod federálním ministerstvem vnitra. V následujícím dvacetiletí se uskutečnily ještě dvě reformy StB (1974 a 1988), které ale v podstatě jen přeskupovaly síly.

Estébáci a jejich spolupracovníci

Pro přijetí k bezpečnostním službám v komunistickém Československu byly vždy rozhodující především pozitivní postoj k režimu a vhodný kádrový původ. Od sedmdesátých let se stal primárním kritériem spolehlivosti „postoj v krizových letech 1968–1969“, jak vlastní, tak členů rodiny. Až na dalším místě stála odborná zdatnost. Nábor nováčků se řídil jednoduchou směrnicí: Nejméně 70 % z nich muselo přijít z výrobní nebo zemědělské praxe, neboť StB si své příslušníky připravovala a formovala na speciálních školách, mj. na Vysoké škole SNB. Vznikla právě v letech 1973–1974 a na fakultě StB bychom našli tyto katedry: 101. – teorie StB (teorie zpravodajské činnosti), 102. – podvratná činnost imperialistických rozvědek, 103. – boj proti nepřátelským rozvědkám, 104. – boj proti extremismu a nedovolenému ozbrojování, 105. – vojenská kontrarozvědka a 106. – ochrana ekonomiky.

Normalizační Státní bezpečnost rozhodně nebyla nějakou elitní institucí se samostatnou politikou, podléhala stranické autoritě a kontrole. Byla také pevně spojena s ostatními částmi mocenského systému. Právě toto propojení a informační toky, proudící ze všech oblastí společnosti, stály za „tajemstvím estébáckých úspěchů“. V podmínkách totalitního státu totiž StB nejen dokázala získat informace od jakékoliv části státního aparátu, od podniků a organizací, ale mohla od nich i požadovat splnění svých podnětů a návrhů. Současně o StB (přes veškerý sadismus a útrapy, které lidem působila – níže jsou popsány případy Ziny Freundové a Zbyňka Benýška) platí totéž, co o jiných složkách normalizačního mocenského systému: Byla to organizace v mnoha ohledech nepružná, zahlcená rutinní byrokracií a produkující spousty nepotřebných a nesmyslných výstupů. Od jiných úseků struktur politické a státní moci se odlišovala mj. typem svých pracovníků, kteří jsou dodnes jako konkrétní jedinci i jako jistá sociální skupina jen málo známí. Kdybychom „studovali“ jednotlivé estébáky, možná bychom učinili překvapivé zjištění, že jejich ideologické vybavení bylo velmi slabé a ve svém konání byli vedeni především jednoduchými lidskými motivy a slabostmi (o typických životopisech normalizačních estébáků pojednává text Petra Placáka v další části této kapitoly).

Důležitou složkou StB byli její tajní spolupracovníci, jejichž prostřednictvím si operativa StB obstarávala obrovské množství detailních informací. Verbovala je často pod nátlakem – a za normalizace, tedy během celého dvacetiletí 1969–1989, jich bylo asi 40 tisíc. I když přičteme zhruba 13 tisíc kmenových příslušníků StB, vzhledem k 15 milionům obyvatel ČSSR to není příliš vysoký počet „tajných“. Reálný význam spolupracovníků StB ovšem nespočíval jen v podávání zpráv a v přímém podílu na zatýkání a různých operacích, důležitá byla i jejich prostá existence. Vědomí možné přítomnosti konfidentů mezi lidmi paralyzovalo protirežimní nálady a snahu něco svobodně dělat, doslova ochromovalo společnost. Konkrétní osobní profily tajných spolupracovníků jsou velmi rozmanité, stejně jako jejich motivy a vztahy s příslušníky StB. Je ale třeba říct, že mnozí z nich si svoji roli nevybrali, přijali ji ze strachu. Polistopadová společnost na ně soustředila hlavní pozornost, ale trochu se přitom zapomnělo, jak velkou vinu nesou ti, kdo systém špiclování vymysleli a provozovali. O tajných spolupracovnících StB podrobněji pojednává rozhovor s badatelem Radkem Schovánkem.

Když už hrubá síla nestačila

Na počátku sedmdesátých let připravila StB několik zmanipulovaných soudních procesů se stoupenci reformem a pochopitelně se až do konce režimu podílela na soudní perzekuci mnoha občanů, nicméně politických „soudů“ nebylo ani zdaleka tolik jako v období stalinismu. Prováděla však také nátlakové a často velmi brutální akce proti opozici, jako byla například akce Asanace, de facto vyhánění disidentů do exilu. Státní bezpečnost vypracovala pro každého vytipovaného jednotlivce zvláštní plán, podle kterého systematicky otravovala život jemu i jeho rodině. Každá maličkost v oblasti bydlení, cestování, zaměstnání nebo sociálních služeb se pro takového člověka stala obrovským problémem. Úřady ho připravily o jakoukoliv „výhodu“, o telefon, o technické osvědčení k automobilu, o řidičský průkaz, invalidní důchod, možnost nechat si opravit byt. Docházelo také k „tajemným“ přepadením, k bití a k vydírání, dokonce je znám i případ nastražené výbušniny. Svě oběti StB nejen předávala k trestněprávnímu postihu, ale také, a to dokonce zejména, je sama skrytě trestala. Podle dostupných údajů vykonala Státní bezpečnost v letech 1969–1989 v Československu zhruba 100 tisíc tzv. preventivně-výchovných opatření, tzn. v průměru pět tisíc ročně. Zpravidla šlo o postihy v zaměstnání či ve škole, o zamezení „výhod“, hlavně cest do zahraničí, a nejčastěji pak o zastrašující pohovory.

V průběhu normalizačních let byla Státní bezpečnost stavěna před stále komplikovanější úkoly, na které už nestačila jen hrubá síla jako dřív, nedokázala proto účinně reagovat například na nová kulturní a opoziční hnutí mladých lidí zejména v osmdesátých letech ani na ekologické iniciativy, nebyla schopna pochopit hlubší smysl událostí doma, v komunistickém bloku či v západním světě. Uzavřenost v bezkrevných stranických usneseních a dokumentech přinášela nakonec podobný produkt jako socialistické hospodářství: pouhou bezbarvou kvantitou. StB se opírala o zjednodušenou marxistickou ideologii, jež byla mimo jiné základním návodem, jak vykládat události a jednání jedinců a jak na ně reagovat. Dlouhá léta tato rutina k ovládnutí společnosti postáčovala, ale v listopadu 1989 se represivní složky v podstatě bezmocně probraly z iluze o své nezničitelnosti a nebyly schopny se účinně bránit rodící se občanské síle. Byly demoralizované a dezorientované, stejně jako celý mocenský aparát. ■

Estébácké přepadení Ziny Freundové

Ve dvě hodiny v noci z 12. na 13. října 1981 zazvonil někdo u bytu Ziny a Karla Freundových, Mánesova 90, Praha 2. Zina Freundová, která byla sama doma, šla otevřít. Jakmile otevřela dveře, vtrhl do místnosti muž, který jí zakryl oči a ústa, a za ním vnikli další. Když se přesvědčili, že v bytě nikdo jiný není, začali ji bít, kopat a otloukat jí hlavu o zeď. Přitom ji stále drželi oči a ústa. Při sebemenším pohybu jí odborným hmatem na šíji způsobovali prudkou bolest. Muž, který jí zakrýval ústa a oči, jí šeptal do ucha, že ji zabijí, že to nikdo nebude vyšetřovat, a jiné výhrůžky a nadávky. Nejdřív musela stát, později jí dovolili si sednout na zem a pevně jí přitiskli hlavu na kolena. Během doby, kdy seděla, ji jeden z mužů držel, zatímco jiní prohledávali byt, přičemž odcizili – jak se později ukázalo – pouze kazetový magnetofon s kazetami kurzu angličtiny. Peníze a jiné cenné předměty ponechali bez povšimnutí. Zině Freundové pak šlapali po bosých nohou, sprostě jí nadávali a ostržovali jí na temeni několik pramenů vlasů. Potom z ní začali strhávat noční košili, přičemž ji donutili vstát a pak z ní košili zcela servali. Nahou ji osahávali a přinutili ji, aby roztahovala nohy. Ostatní ji přitom ohmatávali a nesporně se snažili vzbudit dojem, že ji hodlají znásilnit. Pak jí poručili, aby si lehla na bok a náhle odešli. Když se Zina Freundová z otřesu částečně vzpamatovala, zjistila, že oba telefonní přístroje mají přestřižené šňůry.

Při vyšetření lékař konstatoval otřes mozku a pohmožděniny, naordinoval uklidňující léky a nařídil naprostý klid na lůžku...

Zina Freundová je členkou kolektivu mluvčích Charty 77 a VONSu. Jedná se nepochybně o mstu za její politickou aktivitu. Případy hrubého fyzického násilí vůči signatářům Charty 77 a dalším občanům jsou stále častější a jejich intenzita se zesiluje, tento stav nemůžeme označit jinak než jako teror.

Praha 17. 10. 1981

Sdělení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, č. 269

Výslech signatáře Charty 77 Zbyňka Benýška

Dne 30. 4. 1981 po šesté hodině ráno přijeli na mé pracoviště příslušníci VB a oznámili mi, že mám jet s nimi. Neměli žádné předvolání, a proto jsem odmítl s nimi jet. (...) Za 15 minut přijeli znovu a řekli mi, že budu předveden, pokud s nimi nepojedu dobrovolně. Odjel jsem s nimi tedy na MO VB v Přístavní ulici, kam si pro mne kolem 9:00 přijel příslušník StB O. Svoboda, který mě odvezl do Bartolomějské ulice č. 7 (...). Po krátké době přijel pro mě jiný příslušník StB, kterého neznám jménem (snad Šimák), který mě však již vyslýchal koncem dubna.

Odvedl mě do větší místnosti, kde na mě začal křičet, že jsem lhal a že se bude muset se mnou jednat jinak. Zavřel okno, zesílil rozhlas. Musel jsem vytáhnout všechny věci z kapes, vyhrožoval, že použije násilí, že jsem „dohrál“ apod. Potom položil přede mne bílý papír a tužku a chtěl, abych napsal, co vím o maškarním bále, kterého jsem se zúčastnil... Když jsem odmítal, přikázal mi, abych se postavil do kouta, kde do mne strkal a nutil mne strkat hlavu do rohu mezi skříně a stěnu a naznačoval rány do skříně vedle mé hlavy a neustále mne vyslýchal. Po určité době (...) mi začalo být velice špatně (především od srdce), cítil jsem silně zrychlený tep, brnění a necitlivost v levé ruce a pocit mdloby a nedostatku vzduchu. Upozornil jsem vyslychajícího, že jsem byl na podzim 1980 hospitalizován v nemocnici pro podezření ze srdeční příhody (infarkt). Záchvat, který předcházel tehdejší hospitalizaci, měl stejné příznaky jako nyní při výslechu.

Můj špatný zdravotní stav musel být zřejmý i příslušníkům StB, protože mi dovolili po určité době si sednout a na mé požádání mi dali vodu. Neustále mne nutili, abych psal, což jsem stále odmítal. Několikrát mne vyslychající (...) stiskl ze zadu krk a tlačil mě hlavou na stůl. Pak vešel do místnosti mně do té doby neznámý příslušník StB Ducháč, který mi položil otázku na mé styky s „undergroundovým hnutím“. Když jsem požádal o vymezení pojmu „undergroundové hnutí“, bylo mi přikázáno znovu si stoupnout do rohu, opět mi tiskli hlavu mezi skříně a stěnu, dloubali mě do žeber, postrkovali a neustále vyslychali. Potom jsem musel stát uprostřed místnosti a bylo mi nabídnuto příslušníkem StB Ducháčem (...), že pokud budu vypovídat, mohu si sednout, pokud ne, budu stát. Když jsem v jedné chvíli vlivem špatného zdravotního stavu ztratil rovnováhu, křičeli na mne, abych stál v pozoru, nebo to budou považovat za útok na veřejného činitele. Celá tahle část výslechu trvala asi 5 hodin (od 10:00 do 15:00 či 15:30). (...)

Asi v 15:30 mi bylo oznámeno, že u mne bude provedena domovní prohlídka. (...) Při prohlídce (...) mně byly zabaveny slohy se strojopisnými texty mých písní, básní a povídek, negativy mých obrazů i obrazů jiných malířů, dopisy zcela soukromého charakteru, dále některé noviny z roku 1968, magnetofonový pásek, cestovní pas a vše naskládali do mého kufru. Po prohlídce a po příjezdu do Bartolomějské ul. mě zavedli do té samé místnosti jako předtím a mně neznámý příslušník StB napsal na stroji formulaci, ve které zhruba stálo, že jsem dal povolení k domovní prohlídce a že jsem protistátní tiskoviny odevzdal dobrovolně. To jsem odmítl podepsat. Znovu na mne onen příslušník StB začal křičet, vyhrožoval mi násilím, opět mi ze zadu tiskl krk a tlačil hlavu na stůl a neustále mi hrubě nadával. Když jsem odmítl podepsat, vytáhl služební obušek, kterým mě ohrožoval, a jednou nebo dvakrát mě udeřil do ramene...

Potom jsem byl odveden do cely předběžného zadržení v Konviktské ulici. Z CPZ jsem byl propuštěn v sobotu v 8:00 po necelých 50 hodinách od faktického zadržení příslušníky VB.

Ze stížnosti Zbyňka Benýška, Informace o Chartě 77, ročník4/1981

O normalizačních důstojnících StB, kteří se podobali svým předchůdcům z padesátých let

Na níže představeném, „osudem“ vybraném vzorku operativců StB (spojuje je to, že jsem měl tu „čest“ je osobně poznat), kteří v osmdesátých letech působili v 2. odboru pražské Správy StB (boj proti tzv. vnitřnímu nepříteli), můžeme ukázat, z jakých typů se rekrutovala husákovská estébácká garda. Šlo většinou o málo vzdělané, ale ambiciózní mladé lidi nezátížené minulostí, často lumpenproletáře, kteří se chtěli dostat z továrního prostředí, eventuálně o středoškoláky, kteří bez ohledu na dobu a okolnosti hledali uplatnění.

Zdeněk Šípek (narozen 1949) podal žádost o přijetí na ministerstvo vnitra v červenci 1970, tedy ve svých jedenadvaceti letech, a už v září 1970 složil služební přísahu, v níž se zavázal, že bude „*vždy rozhodně bojovat proti nepřítelům své vlasti, nepřítelům Sovětského svazu i ostatních socialistických zemí*“. Stejný ročník jako Šípek je i **Antonín Prchal**, který si žádost o přijetí ke Sboru národní bezpečnosti podal rovněž v červenci 1970. Roku 1974 maturoval na střední všeobecně vzdělávací škole FMV a v letech 1974–1977 navštěvoval Večerní univerzitu marxismu-leninismu (VUML) při hlavním výboru KSČ FMV. V dubnu 1988 dosáhl hodnosti majora a měl na starosti oddělení, které se zabývalo „kontrarozvědnou ochranou“ mládeže.

František Babický (nar. 1946) vstoupil do řad SNB v roce 1971. Absolvoval školu SNB ve Veltrusích a dálkově studoval důstojnickou školu SNB v Pardubicích, obor obecná kriminalita. Ve třiaosmdesátém přešel od kriminálky k pražské StB a stal se starším referentem v Šípkově oddělení. **Václav Duchač**, opět ročník 1946, šel ke Státní bezpečnosti rovnou. „*Chtěl bych být nápomocen při odhalování nepřátel společnosti a naší republiky... Mám zájem o službu v StB,*“ napsal ve své žádosti v prosinci 1970. **René Špringer** (nar. 1952) složil přísahu roku 1971 a zprvu působil jako vyšetřovatel VB. K StB se dal poté, co v roce 1978 vstoupil do strany. V roce 1984 už byl kapitán a listopad ho zastihl v hodnosti majora StB. Ročník 1952 byl i kapitán StB **Petr Beran**, který si žádal o přijetí do služeb MV v roce 1974 (přísaha v květnu následujícího roku). O rok mladší **Otakar Svoboda** podal žádost o vstup k SNB hned po absolvování vojenské služby v roce 1974.

Co se týká ideové způsobilosti, nebyla při rozhodování o vstupu do řad SNB rozhodující – hlavní motivací byla možnost rychle získat výjimečné postavení. Navíc většina estébáků pocházela (stejně, jako tomu bylo po roce 1945) z dělnického prostředí a komunistická ideologie pro ně byla příliš intelektuální záležitost: Spíš než marxismus je zajímala pistole. Do strany estébáci vstupovali až ex post, a to kvůli zajištění kariéry a hodnostního postupu.

Zdeněk Šípek vstoupil do KSČ až čtyři roky poté, co se dal k SNB, a teprve takto „zajištěn“ přešel k StB. František Babický, dosud nikde neorganizován, vstoupil do strany v roce 1971, tedy ve stejném roce, kdy se dal do služeb ministerstva vnitra, jednoduše proto, že to pro něj bylo výhodné, strana ho zajímala minimálně. Rovněž Václav Duchač vstoupil do Husákovy posrpnové strany proto, že vyhrála. „*Nejsem členem žádné politické strany ani SSM,*“ psal v příloženém životopise v žádosti o přijetí do služeb ministerstva vnitra, což bylo v roce 1970 pochopitelně plus: Duchač tím dával najevo, že je „čistý“, že nebyl součástí Dubčekova obrodného procesu. Rok poté, co vstoupil do řad SNB, stal se kandidátem a v roce 1974 členem KSČ.

Antonín Prchal, dodnes činný v komunistické straně na Benešovsku, je z uvedeného vzorku asi jediný přesvědčený komunist. V době dospívání koncem šedesátých let se věnoval sportu, pak pracoval v telegrafické ústředně v Praze a v letech 1969–1970 jako politický pracovník krajského výboru Leninského svazu mladých. Roku 1970 nastoupil k SNB a stal se členem KSČ. V Prchalově služebním hodnocení z května 1986 stojí: „*Ve vztahu k mladým pracovníkům kolektivu klade důraz na zafixování ideové pevnosti a stranické zásadovosti.*“

Za „kovaného“ komunistu by se asi dal označit i Špringer, ovšem v jiném ohledu. Stal se jím až v rámci služebních povinností, jako řada dalších dobrodruhů ve státních službách, kteří si ideologií zpětně posvěcovali své ryze „světské“ kariérní a mocenské choutky. Do strany Špringer vstoupil až v roce 1978, kdy se rozhodl přejít od kriminalky k StB. O to byl ale agilnější. V místě bydliště zastával funkci „vedoucího stranické skupiny“ a mj. přednášel členům hlavního výboru SSM federálního ministerstva vnitra o „působení západní ideologie na naši mládež“...

Ačkoli nebyli výše uvedení důstojníci StB přesvědčení komunisté (s výjimkou Prchala), rozhodli se bránit skalní křídlo komunistické strany, které se dostalo k moci po sovětské okupaci v srpnu 1968. Jaká byla jejich motivace? Především šlo o lumpenproletáře, kterým se nechtělo držet ve fabrice za relativně málo peněz, když si mohli vydělávat víc a snadněji jako zaměstnanci vnitra a k tomu navíc získat i pocit „neomezené“ moci. Zažívat moc nad druhými, to bylo bezpochyby jedno z největších lákadel pro Zdeňka Šípka, který k StB zběhnul od frézy (v roce 1967 se vyučil v ČKD Praha a pracoval jako soustružník v ČKD Kompresory). Byl to týpek, který rád předvádí své svaly (v kolonce osobní záliby je v Šípkově vnitřáckém hodnocení uvedeno: kulturistika a vzpírání; působil v TJ Start Praha). Šípek se ocital ve svém živlu, když mohl řídit, rozkazovat, velet, usměrňovat, bouchat do druhých nebo je urážet. Proto byl také neustále v terénu a vždy v první linii, což se mu stalo osudným. 17. listopadu 1989 ho nějaká kamera zachytila, jak bije pěstí demonstranty na Národní třídě, a jako jeden z mála důstojníků StB šel po listopadu 1989 sedět.

Prototyp lumpenproletáře byl Ducháč, který stejně jako Šípek k StB zběhnul z továrny (vyučil se soustružníkem kovů v n. p. ČKD Praha a po vyučení v podniku pracoval.) V roce 1984 Ducháč svou kvalifikaci soustružníka dovršil státnicí na VŠ SNB (fakultě StB). Tento estébák nevelkého vzrůstu, který se ničeho neštítel, vypadal jako postava nějakého proletářského zloducha z románu 19. století. Ducháč například vynucoval podpis spolupráce s tajnou policií na lidech, kteří byli duševně nemocní a nebyli schopni jeho nátlaku odolat.

Antonín Prchal ukončil povinnou školní docházku na ZDŠ Na Smetance v roce 1965 s pěti čtyřkami (z češtiny, ruštiny, matematiky, fyziky a pracovního vyučování) a s pěti trojkami (z dějepisu, chemie, přírodopisu, rýsování a hudební výchovy). Jedničky měl dvě: z chování a z tělocviku. Jeho motivace pro nástup k StB vycházela z rodinného zázemí, ale i ze zkušenosti: Během pražského jara byl totiž Prchal junior zrovna na vojně, a když v novinách začala vycházet série článků o zločinech Prchala staršího, dostal syn na vojně nakládačku. Podobný prospěch (blbý a vzorný) měl i Špringer. Nebyl to ovšem jen špatný prospěch, který ho předurčil k práci operativce StB – měl zřejmě i vrozené předpoklady. Už v letech 1968 a 1969 vypomáhal jako člen PS VB, přičemž se ovšem „žádných akcí proti KSČ a socialistickým státům nezúčastnil“, jak je uvedeno v jeho osobním spisu. Pokud jde o jeho motivaci vstoupit do služeb ministerstva vnitra, ve své žádosti o přijetí ji popsal sice stylem čtyřkaře, ale bez obalu: „O službu k SNB jsem se rozhodl, protože se mně zalíbila a protože má určité výhody, které mi vyhovují.“ Z podobných pohnutek by se mohl dát ve třicátých letech v Německu ke gestapu.

Otakar Svoboda byl (spíš než lumpenproletář, což dnes už zní skoro až stavovsky hrdě) takový bezprizorní mládenec, který se rád napil a pak se pral. Jeho personální spis je plný kázeňských trestů. V roce 1974 je uvedeno: „Navštívil restauraci, kde v podnapilém stavu narušil občanské soužití.“ Po absolvování ZDŠ v roce 1969 se Svoboda začal učit číšníkem v pražských restauracích, ale nedoučil se. Na vojně vstoupil do SSM a podal si žádost o přijetí k SNB – nic jiného ho nenapadlo, nic jiného neuměl. Rovněž kapitán Beran složil v roce 1971 maturitu na Střední průmyslové škole elektrotechnické s vyrovnaným prospěchem: čtyřikrát za čtyři. I když vstoupil do SSM, na vysokou to nevypadalo, co měl tedy dělat?

Při rozhodování, zda jít k SNB, hrálo pochopitelně zásadní roli i rodinné zázemí. Rodiče většiny „našich“ estébáků byli členy komunistické nomenklatury, kteří se po válce aktivně zúčastnili komunistického nástupu. Kruh se po srpnu 1968 znovu uzavřel. V sedmdesátých a osmdesátých letech sloužila u StB podobná sorta lidí, se stejnými hodnotovými měřítky, jako tomu bylo v 50. letech. Kdyby na to přišlo, byli připraveni.

Petr Placák, z knihy Naše normalizace, Člověk v tísní, Praha, 2011, kráceno.

Devět z deseti lidí se spolupráci s STB dokázalo vyhnout

Rozhovor s badatelem Radkem Schovánkem (Ústav pro studium totalitních režimů)

Kdo to vlastně byl spolupracovník Státní bezpečnosti?

Kdokoli, koho StB využívala k získávání informací či pro plnění rozličných úkolů. V systému StB existovalo několik kategorií spolupráce, které se ale často u jedné osoby postupně měnily. Někteří lidé byli vedeni jako *spolupracovníci*, další jako *tajní spolupracovníci*. Tajní spolupracovníci byli dále děleni na informátory, agenty, rezidenty a držitele konspiračních a propůjčených bytů. Ve více než devadesáti procentech případů podepisovali závazek ke spolupráci čili věděli, s kým přicházejí do styku, komu pomáhají. Do kategorie „prostých“ spolupracovníků (do tzv. pomocné agentury) spadají důvěrníci. V jejich případech nemusela být spolupráce vědomá, tedy nemuseli vědět, že pomáhají StB, mohli si myslet, že se na ně obrací třeba kriminální policie či Veřejná bezpečnost.

Jaké úkoly plnili?

Spolupracovníky používala StB prakticky ke všemu – je to velmi podrobně a konkrétně popsáno v jejich směrnících, tzv. operech. Pomocná agentura StB nejčastěji sloužila k získávání dokumentů, k pronikání do různých objektů atd. Když například „estébáci“ potřebovali někde umístit odposlech, museli mít i tzv. opěrný bod, často soukromý byt, kam byl ten odposlech vyveden. Řešili to třeba tak, že pod záminkou instalace zařízení civilní obrany umístili v soukromém bytě odposlechová zařízení, přičemž uživatelé bytu pak byli vedeni jako důvěrníci StB, aniž by o tom nutně museli vědět. Typickými důvěrníky byli také recepční hotelů, kde se ubytovávali cizinci nebo například zaměstnanci rentgenologických vyšetřoven. Mám osobní zkušenost z rentgenu plic v Jičíně,

kam jsem byl pozván poté, co o to pod nějakou záminkou požádal příslušník StB Miloš Zeman, jemuž v ordinaci vyšli vstříc. V převlékárně jsem tehdy musel nechat veškeré osobní věci, načež zmíněný příslušník StB do šatny potají vešel a otiskl do plastelíny moje klíče. Podle toho otisku si pak StB udělala kopie a několikrát provedla v mém bytě tajnou domovní prohlídku, v jejich žargonu tzv. výjem.

Pokud jde o tajné spolupracovníky, ti se pohybovali v různých prostředích, kde sbírali a poté předávali StB informace. Někdy to bylo ústní předání, jindy vlastnoručně psali zprávy. Jejich role byla tedy aktivnější než u pomocné agentury. StB využívala také postup tzv. legalizace, kdy například na americké ambasádě v Praze pracovali nejméně čtyři kádroví příslušníci tajné policie pod hlubokým krytím. Byla jim vytvořena nová falešná identita, pod níž se nechali zaměstnat a podávali pak zprávy z velvyslanectví. Podobně byl například do uprchlického tábora Treiskirchen v Rakousku vyslán člověk, který vystupoval jako uprchlík, ale jeho skutečným posláním bylo udávat lidi, kteří utíkali z Československa.

Jak byly ty dvě kategorie procentuálně zastoupeny v celkovém počtu spolupracovníků? Kolik bylo důvěrníků a kolik „tajných“?

To bohužel nelze určit, protože spolupracovníci často přecházeli z jedné kategorie do druhé. Důvěrník se v průběhu spolupráce mohl změnit v agenta, a naopak agent, který nebyl dost výkonný nebo ztratil důvěru prostředí, v němž se pohyboval, se změnil v důvěrníka a podobně. Ve vrcholných obdobích, počátkem šedesátých a následně počátkem sedmdesátých let, měla StB okolo pěti až šesti tisíc aktivních tajných

spolupracovníků a o něco nižší počet ostatních spolupracovníků. Víc jich nepotřebovala. Koncem šedesátých let a pak zase koncem osmdesátých let se StB snažila nahradit množstvím kvalitou, tedy najímat méně spolupracovníků, ale pečlivě si vybírat takové, kteří se těšili velké důvěře ve svém okolí a měli přístup k opravdu špičkovým informacím. Do značné míry se jí to dařilo.

Proč byli spolupracovníci úspěšní? A proč je StB tak úspěšně získávala?

Na to se zase nedá jednoduše odpovědět, ale pravdou je, že základním stavebním kamenem všech totalitních režimů je strach, ne jen z bezpečnostních složek, ale z celého mocenského aparátu. Tajná policie v takovém režimu musí být sice tajná, ale tak, aby o ní každý věděl – má především represivní charakter, má odstrašovat lidi od toho, co si mocenský aparát nepřeje, aby dělali. Když se lidé režimu bojí, je tedy tajná policie na koni, ale v obdobích, jako byl v ČSSR konec šedesátých let a konec let osmdesátých, kdy moc režimu slábla a strach z něj opadal, začnou lidé odmítat spolupráci. Například v roce 1968 se agentura StB zmenšila zhruba na třetinu, protože se najednou zvýšil počet obyvatel, kteří už nechtěli mít s podobnými režimními organizacemi nic společného. Zajímavé je, že tehdy odmítaly spolupracovat například i prostitutky, označované v materiálech StB jako „společenská agentura“ a nasazované na zahraniční diplomaty a cizince.

Bylo možné se spolupráci s StB vyhnout?

Samozřejmě že to bylo možné. Prakticky každý, kdo se stal objektem zájmu tajné policie a koho estébáci vyslýchali, byl ke spolupráci nabádán a nucen, prakticky na každého to zkoušeli. Devět z deseti lidí takovému tlaku odolalo, a jsou tedy důkazem, že spolupráce nebyla nutná. Museli si ale být vědomi, že za svůj vzdor nějakým způsobem zaplatí. Většina spolupracovníků se s StB zaplést nechtěla, byli ke spolupráci dotlačeni hrozbou kompromitace, vydíráním skrz rodinu, děti, pracovní uplatnění, možnosti cestování. V totalitním státě má vládnoucí strana absolutní moc nad člověkem, rozhoduje o jeho zaměstnání, o jeho studiu, o studiu jeho dětí, o tom, kde bude bydlet. StB tedy mohla k nátlaku využít nesmírně ši-

rokou škálu prostředků. Člověk, který se stal objektem zájmu tajné policie, ale odmítl s ní spolupracovat, vždycky věděl, že určité možnosti se pro něj i pro jeho blízké uzavřou nebo alespoň velice zkomplikují. Rád bych ale doplnil, že se našli i lidé, kteří spolupracovali s StB dobrovolně, aktivně a velmi iniciativně.

Dostávali spolupracovníci za svou činnost zaplacení?

Ano, ale většinou nebyli placeni moc dobře. Průměrná odměna spolupracovníka StB činila přibližně 500 Kčs za rok, odhadl bych, že to odpovídá tak pěti tisícům dnešních korun. Opět se ale najdou případy, kdy vysoce cenění spolupracovníci dostávali větší finanční odměny či hmotné dary a v některých případech o ně dokonce sami žádali. Většina z nich však měla jinou motivaci než přivýdělek. Herci chtěli vystupovat v televizi, spisovatelé chtěli, aby jim vyšla knížka, lékaři chtěli získat funkci primáře... Zase je ale třeba zdůraznit, že se ti lidé nevydali dobrovolně do sídla StB a nešli se o spolupráci hlásit, estébáci si je sami vytipovali a ke spolupráci je vybídlí či dotlačili, protože znali jejich slabosti.

Bylo možné spolupráci s StB ukončit?

Když tajná policie získala spolupracovníka, tak se ho snažila různými způsoby svázat a zkompromitovat, aby se proti případnému vypovězení spolupráce pojistila. Spolupracovník musel vlastnoručně podepsat závazek, estébáci si ho tajně vyfotili, jak s nimi sedí v hospodě a nechává si platit účet, nahráli si schůzku, nasadili na něj prostitutku. Dělali cokoliv, co jim v budoucnu umožnilo člověka vydírat, pokud by další spolupráci odmítal. Jsou známy případy, kdy lidé spolupráci s StB ukončili a byli pak zbiti a šikanováni, vím i o dvou lidech, kteří se veřejně „dekonspirovali“ a museli pak kvůli tomu do vězení. Čili ukončit spolupráci šlo, ale velmi obtížně, určitě hůř než ji rovnou na počátku odmítnout.

Mnozí lidé, uvedení v seznamech spolupracovníků Státní bezpečnosti, dodnes spolupráci popírají a podávají žaloby, jimiž se snaží očistit před veřejností. Ve většině případů jim soudy vyhoví a jejich jména se v oficiálních seznamech nadále nesmí objevovat. Jak se na tyto procesy díváte? Mohli se ti poškození skutečně dostat do registrů StB bez vlastního přičinění?

Myslím, že soudy v těchto případech rozhodují naprosto nekvalifikovaně, a to nechávám stranou, že jim často předsedají bývalí členové KSČ, tedy lidé, kteří mají zájem na určitém pohledu na minulost. Někdejší spolupracovníci StB během soudních líčení většinou lžou a skoro vždycky se to dá prokázat.

V archivních spisech se dochovaly jejich podpisy, jsou k dispozici záznamy o jejich setkávání s příslušníky StB v konspiračních bytech či na veřejnosti, doklady o tom, jak se nechávali úkolovat a jaké podávali zprávy. Státní bezpečnost měla řadu kontrolních mechanismů, aby její členové nemohli vést v dokumentech „černé duše“, existuje dokonce několik případů, kdy příslušníci StB zfalšovali spisy, ale byli odhaleni a šli za to pak za mříže. Možnost, že údaje v materiálech StB jsou vymyšlené, na niž se odvolává řada spolupracovníků, je prakticky nulová, případně na stejné úrovni jako u jakýchkoli jiných archivních materiálů. Panuje tu zvláštní schizofrenie, kdy soudy mnohdy prohlašují archiválie StB za nevěrohodné a smyšlené, zatímco současné tajné služby i Národní bezpečnostní úřad a Ministerstvo vnitra ČR s nimi čile pracují a využívají je při nejrůznějších prověrkách. Žádný z těchto úřadů jejich autenticitu nezpochybňuje. Pouze u soudů je takové zpochybňování běžnou praxí.

Je patrné, že v ČSSR spolupracovalo s tajnou policií menší procento obyvatelstva než například v NDR. Čím to je? Byli tu lidé odolnější?

Spíš je to dáno tím, že příslušníků StB bylo asi desetkrát méně než příslušníků východoněmecké tajné policie Stasi, a tomu proporčně odpovídá i počet spolupracovníků – StB by jich víc nezvládla. Bývalý důstojník Státní bezpečnosti a poté přeběhlík na Západ Josef Frolík kdysi prohlásil, že v každé společnosti se ve všech zájmových sdruženích, klubech atd.

najde asi deset procent lidí, kteří jsou ochotni donášet na své okolí. Myslím, že to je pravda a že StB po většinu času dokázala „ulovit“ a řídit přesně tolik spolupracovníků, kolik potřebovala.

Fakta usvědčují protivníky politiky mírového soužití

Americká výzvědná služba využívá mnichovskou vysílačku a emigrantské spolky jako nástroje špionážní činnosti proti socialistickým zemím a narušování procesu zmírňování mezinárodního napětí ■ Relikvie studené války, která patří na smetiště dějin

PRAHA 29. ledna (Od našeho zpravodaje) — Americká výzvědná služba (CIA) si i nadále zachovala své rozhodující pozice v obou mnichovských studenoválečnických vysílačkách — v tzv. Svobodné Evropě a Svobodě. Agenti CIA v nich dodnes zastávají vedoucí místa. Vysílačky byly a zůstaly nástrojem podvratné a špionážní činnosti CIA, namířené proti zemím socialistického společenství.

Prohlásil to ve čtvrtek v Klubu novinářů v Praze československý rozvědčík kapitán Pavel Minařík na tiskové konferenci uspořádané pro československé a zahraniční novináře Čs. svazem novinářů a Českým úřadem pro tisk a informace. Tricetiletý čs. rozvědčík plnil své nelehké poslání po sedm let, od září 1968. Podařilo se mu proniknout do mnichovské vysílačky, kde působil jako hlasatel, a také do vedení některých emigrantských organizací.

S prvními poznatky odhalujícími protimírovou a podvratnou činnost tzv. Svobodné Evropy seznámil naši veřejnost v prohlášení, které otiskujeme v tomto listě na str. 3, a také

v odpovědích na otázky, jež mu byly položeny. Uvedl mimo jiné řadu důkazů o těsném a často velmi diskrétním vztahu mnichovské vysílačky a emigrantských spolků, jednotlivých exponentů z řad emigrantů, například J. Pelikána, a také o kontaktech na některé jednotlivce žijící v CSSR.

Mnichovské vysílačky vykonávají v systému CIA také funkci řídicího centra emigrantských spolků a koordinují jejich činnost zaměřenou proti socialistickým zemím. Kapitán Minařík seznámil novináře například s programem tzv. Čs. poradního sboru v západní Evropě, který je vlastně jen krycí firmou pro různé záměry amerického vedení Svobodné Evropy. Tento spolek požaduje revizi poválečných hranic Evropy, »osvobození« Československa, vyhlášení boj na život a na smrt procesu zmírňování mezinárodního napětí a »duchu Helsink« a nyní připravuje »protiakce« k další schůzce účastníků evropské konference o bezpečnosti a spolupráci, k níž má dojít v roce 1977 v Bělehradě. Jak uvedl kapitán Minařík, veškerou činnost tohoto »poradního sboru« organizují američtí vedoucí pracovníci Svobodné Evropy, jeho činnost je řízena CIA a je o ní informováno ministerstvo zahraničních věcí USA.

Čs. rozvědčík citoval v této souvislosti slova známého amerického činitele Fulbrighta, který označil mnichovské vysílačky za relikvie studené války v Evropě, které patří na smetiště dějin. V tomto smyslu významně také svědectví, s nímž kapitán Minařík na tiskové konferenci přesvědčivě vystoupil. Jeho součástí byly i odpovědi na otázky našich a zahraničních novinářů. Přinášíme z nich podstatnou část.

JIRÍ STANO, RUDE PRAVO: »Je známo, že Rádio Svobodná Evropa a Rádio Svoboda organizují špionážní činnost v CSSR a dalších socialistických zemích. Co k tomu můžete říci?«

ODPOVĚD: »Jedním z mých hlavních úkolů bylo právě odhalování této činnosti proti Československu, proti všem ostatním zemím socialistického společenství a vůbec proti mírovému soužití národů. Díky známosti s bývalým ředitelem Svobodné Evropy Firttem, jsem měl možnost detailně poznat, proniknout do jemného mechanismu Svobodné Evropy, do jejího zákulisí a navázat úzké, nazvu to »pracovní« styky s americkými zaměstnanci CIA se sídlem ve Svobodné Evropě. Tak např. s Russelem Poollem, dnes šéfem bezpečnostního oddělení, dále s Martinem Bachsteinem, s Richardem Cookem, který je v současné době výkonným ředitelem Svobodné Evropy a Rádía Svoboda. Podařilo se mi získat důvěru pracovníků

(Pokračování na str. 2.)

Fakta usvědčují protivníky politiky mírového soužití

(Pokračování ze str. 1.)

čs. oddělení Svobodné Evropy. Znal jsem a velmi důvěrně jsem se stýkal s Fredem Eidlinem, který byl v roce 1966 vyslán americkou zpravodajskou službou do Svobodné Evropy. Fred Eidlin navštěvoval Československo, byl u nás v roce 1970 zatčen a usvědčen ze špiónážní činnosti proti ČSSR. I na jeho příkladu se dokazuje, že Svobodná Evropa se především soustřeďuje na získávání „specifických informací“, „specifických materiálů“, to je pochopitelně kamufláž, nazvu to pravým jménem — na získávání špiónážních informací. V současné době se to snaží místa na Západě i ve Spojených státech popřít. Říkají, že tomu tak bylo do roku 1971, nyní prý Svobodná Evropa a Rádio Svoboda slouží pouze k výměně informací a dorozumění mezi národy. Skutečnost je však jiná. Jak sám David Abshire, předseda Výboru pro mezinárodní vysílání (BIB) při americkém Kongresu ve zprávě z října 1975 píše, od roku 1972 existuje pevné spojení mezi vysílací a CIA na bázi oboustranné výměny „specifického informačního materiálu“.

Bohuslav Holý schvaluje také návrat sudetských Němců do Československa.

Takto bychom mohli pokračovat. Zastavme se snad ještě u zvláštní kasty těchto lidí, u bývalých funkcionářů Hiltkovy gardy v období tzv. Slovenského státu, a jmenujme některé: Lošonský, Baluška, Sránek, Kružliak a kulturní poradce Magdolen. A tak se dostaneme až k Nižňanskému, veliteli jednotky SS Edelweiss, k všeobecnému zločinci. Dnes se tyto lidé paktují nejen se sudetskými Němci, s jejich nejreakčnějším křídlem, ale také se separatistickými Maďary. Neméně zajímavé je, že tyto lidé jsou na jedné lodi s posrpnovými emigranty Volným, Jezdinským a dalšími.

Musí přece působit paradoxně na každého, kdo se zamyslí nad tím, že v jedné místnosti sedí Nižňanský, bývalý velitel jednotky SS Edelweiss, a naproti němu bojovník od Tobruku Hájek. Nižňanský má klíč od trezoru, v němž jsou uchovány všechny tajnosti a důležitosti Svobodné Evropy. On je ten důvěryhodný a správný člověk.

stavil, aby připravil akci proti uskutečnění této návštěvy. Poradní sbor ve vzorné spolupráci s analytickým oddělením Svobodné Evropy připravil podkladový materiál pro štábovou kampaň v britském tisku. Organizací celé této akce v Anglii byl pověřen agent několika zpravodajských služeb, za druhé světové války agent sicheřského agenta Josef Stein, alias Josten, který v Londýně řídí tzv. tiskovou službu svobodného Československa. Samozřejmě že tuto tiskovou službu řídí za americké peníze, Josten na základě materiálů, které přišly ze Svobodné Evropy, připravil tuto štábovou, sprostou a urážlivou kampaň spolu s anglickým novinářem Bernardem Lewinem. Bylo to série vskutku hanebných a ostudných článků urážejících nejenom Československo, ale i Sovětský svaz.

Josten dále na pokyn CIA zorganizoval také kampaň dopisů proti přítomnosti Československé delegace v Anglii. A to vše pod heslem „Sloužíme dorozumění mezi národy“.

ZBYGNIEW ZAMENSKI, ZPRAVODAJ LİSTU TRYBUNA LUDU: „Měl jste ve své práci možnost seznámit se s činností jiných redakcí Svobodné Evropy a navázal jste styk s jejich zaměstnanci?“

ODPOVĚD: „Ano, to jsem měl. Pochopitelně. Práce všech redakcí ve Svobodné Evropě je v podstatě totožná. Svou roli zde hrají jen určité specifické problémy jednotlivých zemí. Měl jsem známé v polské, bulharské a maďarské redakci, stýkal jsem se také s některými lidmi z Rádia Svoboda.“

Zajímavé je, že příchod zaměstnanců Rádia Svoboda do budovy Svobodné Evropy v anglické zahradě v Mnichově byl velmi nelibě přijímán. Příčinou k tomu v podstatě žadává Výbor pro mezinárodní vysílání (BIB). Emigranti mají oprávněné obavy, že zájem tohoto výboru se bude v budoucnosti především a vylučně soustřeďovat jen na vysílání do Sovětského svazu, na práci Rádia Svoboda. Po nastěhování Rádia Svoboda do budovy Svobodné Evropy došlo k několika nechtěným scénám.“

VIOLETA MICEVOVÁ, ZPRAVODAJKYNĚ BULHARSKÉ AGENTURY BTA: „Máte jistě široký přehled o nepřátelské činnosti Svobodné Evropy a Československé emigrace. Působí tam např. osoby jako Sik?“

ODPOVĚD: „Ano, znal jsem řadu prominentů československé emigrace, setkal jsem se několikrát i se Sikem. Myslím, že jeho a jejich práce v zahraničí mluví sama za sebe. K tomu není moc, co říci.“

EVA HORLAMUSOVÁ, ZPRAVODAJKYNĚ LİSTU NEUES DEUTSCHLAND: „Odvážná a odpovědná činnost socialistického rozvědčíka vyvolává u našich čtenářů velký zájem. Vyskytl se při plnění vašeho poslání obzvláště nebezpečné situace?“

ODPOVĚD: „Nechci to drammatizovat, ale od začátku do konce.“

Ing. JULIUS PETRÍK, ČS. ZAHRANIČNÍ VYSÍLÁNÍ: „Jakou odezvu mělo ve Svobodné Evropě odhalení soudruha Ervína Maráka?“

ODPOVĚD: „Musím pobíhoptat pracovníkům rozhlasu, bylo to zajímavé vysílání. Byl to ten kolorit charakteristický pro Svobodnou Evropu.“

Odezva byla ne zvláště nepodobná tomu, co se dnes odpoledne možná bude dít ve Svobodné Evropě. Prostě budou bítat a vykřikovat. Nebudeme zde říkat, co budou vykřikovat, ale hlavně si budou vyčítat, tak jak si vyčítali v případě Ervína Maráka: to tys ho tam dostal, to tys mu pomáhal a kdo ho tam vlastně dostal apod.“

LESZEK WYRWICZ, ZPRAVODAJ POLSKÉHO LİSTU ŻYCIE WARSZAWY: „Časopis, který zastupují, zveřejnil nedávno rozhovor s polským diplomatem Henrykem Wróblewiczem a polským občanským Zdzisławem Butkiewiczem, kteří byli protiprávně zadrženi vládními orgány NSR v Bavorsku. Polský diplomat byl osouzen z vědecké činnosti proti Rádii Svobodná Evropa. Znáte ozvěny této provoka-“

■ Rudé Právo, 30. 1. 1976

ŽIVOT POD TLAKEM

Praktiky StB vůči opozici

ANOTACE:

Na základě práce s textem získají žáci představu o práci StB, jejím vlivu na život členů rodiny signatářů Charty 77. Zároveň porovnají chování veřejnosti vůči těmto lidem.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, komunikativní, sociální a personální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 14+

CÍLE:

Žáci

- získají základní informace o sdruženích Charta 77, VONS, Plastik, DG 307, Svědectví,
- dokážou ilustrovat vliv metod StB na signatáře a jejich rodiny, uvedou příklady různého přístupu okolí,
- analyzují situaci, vyjádří svůj názor, argumentují.

DĚLKA: 30 min.

POMŮCKY:

- **PRACOVNÍ LIST** pro každého žáka
- psací potřeby

POSTUP:

1. Rozdáme žákům **PRACOVNÍ LIST**. Žáci si přečtou rozhovor se Zdenou Tominovou, podle potřeby využijí i slovníček a odpoví na otázky k textu.
2. Vyzveme žáky, aby na základě vypracovaných odpovědí vyjádřili svůj názor na to, zda mají rodiče právo svou angažovaností takto zasáhnout do života svých dětí. Souhlasná skupina se postaví na jednu stranu třídy, oponenti na druhou.
3. Obě skupiny si připraví argumentaci svého rozhodnutí, obhajují je a reagují na výroky protistrany. V této době může také kdokoli přejít k druhé skupině, pokud ho přesvědčí její odůvodnění.
4. Učitel aktivitu zastaví, pokud už není konstruktivní. Je nutné mít časovou rezervu na závěrečnou reflexi.

Poznámka: Učitel by měl být spíše pozorovatelem, ale musí být schopen zasáhnout, pokud se diskuze nerozvíjí. Jeho role se odvíjí od vyspělosti žáků, jejich zkušeností.

REFLEXE:

Probíhá formou řízené diskuze učitelem. Měla by reflektovat argumenty obou skupin. Je vůbec možné nějaké rozhodnutí označit jako správné? Lze uvést nějakou obdobnou situaci? Jaké pocity převládaly při aktivitě? Bylo nepříjemné se rozhodnout pro jednu variantu?

POZNÁMKA:

Zdena Tominová se narodila roku 1941 v Praze. Vystudovala herectví (DAMU) a filozofii (FF UK), do roku 1978 pracovala jako tlumočnice. Podepsala Chartu 77 a v letech 1979-1980 byla její mluvčí. Po nátlaku StB odešla v srpnu 1980 s rodinou do exilu ve Velké Británii, kde dosud žije a kde mj. pracovala v české sekci BBC.

Aktivitu lze využít i v hodinách literatury.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu jsem použila v hodině etiky v rámci ZSV jako úvodní hodinu. Musela jsem vysvětlit pojem signatář a rovněž měli žáci problém s pojmem hodnoty a s odpovědí na 4. otázku. Po vyjasnění plynule pokračovali. Poté jsme společně prošli odpovědi na otázky. (To v metodice není, ale zdálo se mi to vhodné). Nakonec jsem vyzvala žáky, aby vyjádřili svůj názor rozestavením ve třídě. Umožnila jsem jim vyjádřit i míru. Uprostřed se nakonec postavilo nejvíce žáků. Tři vyjádřili souhlas, jeden nesouhlas. Tato část měla již podle mě formu reflexe. Žáci vyjadřovali svůj postoj a názor svým rozestavením ve třídě a argumenty. Třída se shodla na tom, že je to hodně individuální. Ve svých argumentech využívali i vlastní zkušenosti ze svých rodin. Nijak jsem je časově neomezovala a aktivita trvala celou vyučovací hodinu. Mohu nyní ve výuce navázat na další etické kategorie (hodnoty, spravedlnost, etické rozhodování atd.)

Zdenka Juklová, Obchodní akademie Tanvald

Vlastně to skončilo dost smutně

Část rozhovoru se Zdenou Tominovou o rodinném životě pod tlakem StB a nuceném odchodu z vlasti.

Ženy v disentu, které měly děti, se setkávaly s výčitkami - například Natalia Gorbaněvská vyprávěla, kolik lidí jí vytýkalo a dodnes vytýká, že příliš riskovala, když vzala na demonstraci proti okupaci Československa svého malého syna. Zažila jste podobné reakce?

Pamatuji si na jednu jízdu taxíkem, během které mne estébáci sledovali. Když řidič zjistil, o co jde, řekl: „*Já tě Chartě fandím, kdybych neměl děti, šel bych do toho taky.*“ Já jsem odpověděla, že jsem matka, že mám dvě děti - a on mne ani neodvezl domů. Vysadil mě na ulici s tím, že jsem naprostý blázen, téměř si uplivil. Dost podobně se k tomu stavěli třeba i někteří kolegové z práce nebo jedna příbuzná. Ale ti se vlastně spíš divili: „*Vždyť máš děti. Co z nich bude? Vždyť ty jsi taková šikovná, mohla by sis slušně vydělávat...*“. Ale to vlastně nebyly výčitky, spíš nepochopení. A jinde jsem naopak nacházela podporu. Někteří chartisté to třeba měli těžké v domech, kde žili, ale u nás to bylo naopak. Když policajti obcházel sousedy, zvonili na každý zvonek a chtěli, aby lidi z baráku podepsali vymyšlenou stížnost na naši rodinu, aby dali najevo, že nás tam nechťejí. Nepodepsal to nikdo. A to se lidé samozřejmě báli, protože jsme měli v domě řadu měsíců příslušníky Veřejné bezpečnosti, ve dne v noci seděli před našimi dveřmi nebo dupali nahoru dolů, jelikož se třikrát za den střídali. Přesto se proti nám nikdo nepostavil.

A jak ten tlak prožívaly Vaše děti? Po roce 1989 se ukázalo, že StB vedla spis i na Vašeho sedmnáctiletého syna Lukáše...

Naše děti dospívaly rychle. Lukáš byl všude s námi, chodil na koncerty Plastiků a DG 307, byl u soudu s VONSem a sám napsal asi dva nebo tři texty do Svědectví. Prostě byl natolik dospělý, že už se v disentu angažoval sám. Přesto se mi zvedl žaludek, když jsem jeho sledovací spis viděla poprvé - estébáci si tam dali jeho školní fotku, na které je mu asi třináct let. Když se Lukáš třikrát nedostal na gymnázium, tak jsem to obřečela a říkala jsem si, panebože, co já to těm dětem dělám? Marek byl o dost mladší, ale taky to na něj dopadlo. Vzpomíná si například, jak mu jednou přišel táta naproti, když se vracel ze školního zájezdu. Julius měl tenkrát otevřenou sledovačku, takže se za ním držela šestsettrojka s policajty a spolužáci i rodiče se ptali, co se děje. Ve svazcích se taky dochoval záznam o jednání StB s kádrovým náměstkem Filmových studií Barrandov, aby Marek nemohl hrát ve filmu Krakonoš a lyžníci - a on se na to tak těšil. Marek se choval nesmírně statečně. Když byla u nás jedna z mnoha razií, tak se přede mne postavil a chránil mě. Jeho spolužákům rodiče nedovolovali, aby si s ním chodili hrát k nám, tak se skamarádil s dětmi dalších chartistů. Když jsem byla doma, měla jsem pořád jedno ucho ve střehe, abych zachytila, co se děje na chodbě, kde hlídali policajti. A jednou slyším dětské kníkáni, tak jsem vylítla před dveře a tam plakal devítiletý Honza Jonák. Na zemi ležely hračky, které mu příslušníci VB vysypali na zem, když prohledávali jeho aktovku. Popadla jsem ho a vtáhla dovnitř. K těm policajtům jsem se tenkrát nechovala zrovna mírně.

Stručný slovníček

Charta 77 byla československá občanská iniciativa, která mj. kritizovala politickou a státní moc za porušování lidských a občanských práv, k jejichž dodržování se ČSSR zavázala při podpisu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) v Helsinkách. Iniciativa působila v letech 1977 až 1992. Zakládající Prohlášení Charty 77 bylo publikováno 1. ledna 1977 s podpisy 242 signatářů (jeden později odvolal).

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) byl ustaven 27. dubna 1978 v komunistickém Československu. Tvořilo jej 17 občanů a jeho cílem bylo sledovat a zveřejňovat (v duchu Prohlášení Charty 77) případy politických vězňů a dalších osob pronásledovaných z politických důvodů. Motivací pro založení výboru bylo mj. vědomí, že proti mediálně známějším osobnostem nepostupovala StB s takovou tvrdostí jako vůči lidem neznámým. Reakcí na činnost výboru byly represe zaměřené proti samotným jeho členům.

The Plastic People of the Universe – česká rocková skupina, založená v roce 1969. Jejím uměleckým vedoucím byl básník a historik umění Ivan Martin Jirous, kolem skupiny se zformoval čs. underground. Perzekuce členů PPU v roce 1976 byl jedním z impulzů pro vznik Charty 77.

DG 307 – česká undergroundová hudební skupina, kterou v roce 1973 založili básník Pavel Zajíček a baskytarista PPU Milan Hlavsa. Její název je odvozen od označení psychiatrické diagnózy (přechodné situační psychické poruchy), která umožňovala mladým mužům získat modrou knížku a vyhnout se povinné vojenské službě.

Svědectví – nejvýznamnější čs. exilový časopis. Revue Svědectví vycházela v letech 1956–1991, nejprve v New Yorku, poté v Paříži a po pádu komunismu krátce v Praze. Jejím šéfredaktorem byl Pavel Tigrid.

Otázky k textu

1. Uvedte konkrétní příklad praktik StB, které se dotýkaly dětí.

2. Jak hodnotí matka své rozhodnutí vzhledem k jeho vlivu na děti?

3. Projevovala se veřejnost pozitivně, či negativně vůči signatářům?

4. Jaké hodnoty předávali rodiče–signatáři svým dětem? Můžete to doložit v textu?

5. Co by asi na otázku 4 odpověděly samy děti signatářů?
